
**ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԵՐԿԻՈՍՈՒԹԱՅԻՆ ՀԱՂՈՐԴԱԿՑՄԱՆ
ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ**

ԽԱՉԻԿ ԳԱԼՍՑՄԱՆ

Երկխոսության հիմնախնդիրը՝ որպես գիտական հետազոտության օբյեկտ, մի շարք հումանիտար գիտությունների, այդ թվում և քաղաքագիտության ուսումնասիրության առարկա է: Ընդ որում, քաղաքագիտական հետազոտություններում հիմնական ուսումնասիրությունները կատարվում են քաղաքական կոմունիկատիվիստիկայի շրջանակներում, և դա, բնականաբար, տրամաբանական է, քանի որ երկխոսությունը քաղաքականության մեջ գծային հաղորդակցում, հաղորդակցական գործընթացի մասնակիցների միջև սոսկ մտքերի փոխանակում կամ էլ պարզ շփում չէ, այլ ավելի բարդ երևույթ է: Որո՞նք են երկխոսության հաղորդակցական ներուժն ու նրա դրսևորման առանձնահատկությունները: Այդ հարցին պատասխանելու համար նախ անհրաժեշտ է դիտարկել քաղաքական հաղորդակցման հիմնական հայեցակարգերը ու այդ լույսի ներքո ներկայացնել երկխոսության քաղաքական հաղորդակցման առանձնահատկությունները:

Պետք է նշել, որ քաղաքագիտության մեջ քաղաքական հաղորդակցության հիմնախնդիրների ուսումնասիրման միմյանցից տարբերվող շատ մոտեցումներ ու տեսական հայեցակարգեր կան: Եթե ընդհանրացնելու լինենք այդ բոլորը, ապա դրանք կարող ենք բաժանել երկու մեծ խմբերի՝ քաղաքական հաղորդակցման գծային ու ոչ գծային հայեցակարգերի:

Գծային հայեցակարգերը լայն զարգացում ու գործնական կիրառություն գտան հատկապես կիրբեռնետիկայի բնագավառում: Ն. Վիները գիտական լայն շրջանառության մեջ դրեց «հաղորդակցություն» հասկացությունը՝ կիրբեռնետիկան սահմանելով որպես գիտություն կառավարման ու կապի (հաղորդակցության) մասին¹: Ընդ որում, ըստ Ն. Վիների, ինչպես անկենդան, այնպես էլ կենդանի բնության ու հասարակության մեջ ընթացող բոլոր գործընթացները կարելի է ներկայացնել տեղեկատվության փոխանակման, պահպանման ու վերամշակման տեսքով²: Հասարակության սոցիալ-քաղաքական պրակտիկայում «հաղորդակցություն» երևույթի բացահայտման համար Ն. Վին-

¹ Տե՛ս **Винер Н.** Кибернетика, или Управление и связь в животном и машине. М., 1983, էջ 17:

² Տե՛ս նույն տեղը:

ներն արդեն իր հաջորդ աշխատության մեջ³ զարգացնում է տեղեկատվական (հաղորդակցական) հասարակության գաղափարը, որտեղ տեղեկատվությունն ու հաղորդակցությունը համարվում են ձևավորվող տեղեկատվական (հաղորդակցական) հասարակության հիմնական արժեքները: Ն. Վիները տեղեկատվության ստացումն ու օգտագործումը արտաքին միջավայրի պատահականություններին հարմարվելու ու այդ միջավայրում մարդու կենսագործունեության ձև է համարում, հետևաբար՝ հասարակության մեջ զանազան տեղեկատվական հոսքերի նկատմամբ պահանջները գնալով մեծանում են, իսկ կյանքի որակն ուղղակիորեն առնչվում է «սպառած» տեղեկատվությանը, քանի որ կյանքի արդյունավետությունը կախված է ճիշտ տեղեկատվությունից⁴:

Ն. Վիների հաղորդակցական մոդելի գծայնությունը նախնառաջ այն է, որ նոր ձևավորվող հասարակությունում Homo communicans-ը (հաղորդակցվող մարդը) իրեն շրջապատող աշխարհում կողմնորոշվում է ոչ այնքան սեփական զգացմունքների և ընկալումների շնորհիվ, որքան արտաքին միջավայրից եկող ազդակներին ու իրադարձություններին արձագանքելու կարողության հաշվին: Իսկ այդ դեպքում արդեն առաջնահերթ են դառնում հաղորդակցության միջոցները, որոնք էլ հենց այն հիմնական գործիքներն են, որոնց օգնությամբ մարդն արձագանքում է շրջակա միջավայրի փոփոխություններին⁵: Բացի այդ, հաղորդակցության գծայնությունը արտահայտվում է նաև քաղաքական հաղորդակցման վիճերյան սահմանման մեջ, որտեղ այն ներկայացվում է քաղաքականության վրա էական ազդեցություն գործող հաղորդագրությունների ստեղծման, ուղարկման, ստացման ու մշակման տեսքով⁶: Քաղաքական հաղորդակցման գծային հայեցակարգերը հետագայում զարգացում ստացան նաև Կ. Դոյչի⁷, Հ. Լասսուելի⁸, Ջ. Գերբների⁹, Կ. Շենոնի, Ու. Ուիվերի¹⁰ և այլոց աշխատություններում:

Կ. Դոյչը ողջ քաղաքական համակարգի գործունեության մեջ առաջնային էր համարում մասնավորապես հենց տեղեկատվական-հաղորդակցական ենթահամակարգի գործունեությունը՝ քաղաքական համակարգը սահմանելով որպես տեղեկատվական ու հաղորդակցա-

³ Տե՛ս **Винер Н.** Человек управляющий: человеческое использование человеческих существ. М., 2001:

⁴ Տե՛ս նույն տեղը, էջ 14:

⁵ Տե՛ս նույն տեղը, էջ 12:

⁶ Տե՛ս նույն տեղը:

⁷ Տե՛ս **Дойч К.** Нервы управления. Модель политической коммуникации. М., 1993:

⁸ Տե՛ս **Lasswell H.** Structure and Function of Communication in Society (ed. by J. Bryson. The Communication of Ideas), N.Y. 1948.

⁹ Տե՛ս «Модели СМК: модель культивирования Гербнера» // "Психология общения. Энциклопедический словарь". М., 2011. [www.vocabulary.ru]:

¹⁰ Տե՛ս «Модели СМК: модель Шенона-Уивера» // "Психология общения. Энциклопедический словарь" // [www.http://vocabulary.ru/dictionary/1095/word/modeli-smk-model-shenona-uivera]:

կան հոսքերի յուրատեսակ ցանց¹¹:

Քաղաքական հաղորդակցման Հ. Լասսուելի առաջարկած հայեցակարգը¹², թերևս, դասական կարելի է համարել գծային հաղորդակցման մոդելների շարքում: 1948 թ. նա առաջադրեց իր հայտնի 5W հաղորդակցական մոդելը, որը մշակել էր Երկրորդ համաշխարհային պատերազմի տարիներին զինվորական ստորաբաժանումների հետ տարվող քարոզչական աշխատանքների փորձի հիման վրա: Հավանաբար դրանով կարելի է բացատրել լասսուելյան մոդելի գծայնությունն ու միակողմանիությունը, քանի որ ռազմական ոլորտում հաղորդակցությունը նախևառաջ կառուցվում է «հրաման-ենթարկում» կառուցակարգի հիման վրա, որի միակողմանի ուղղվածությունը հաղորդակցական գործընթացը դարձնում է սուբյեկտ-օբյեկտ փոխհարաբերությունների համակարգ, իսկ հստակ ընդգծված քարոզչական բաղադրիչն էլ ավելի է ընդգծում հաղորդակցության մենախոսային բնույթը: Չնայած դրան՝ այնուամենայնիվ հաղորդակցական այդ մոդելը մեծ ճանաչում ձեռք բերեց հատկապես գործնական կիրառելիության տեսանկյունից, քանի որ այն թույլ էր տալիս ուսումնասիրել զանգվածային հաղորդակցության գրեթե բոլոր տեսակները, ներառյալ քաղաքական գովազդը, քարոզչությունը, PR գործունեությունը և այլն: Հ. Լասսուելի հաղորդակցական «պենտագոն» հենվում էր հինգ հարցերի վրա՝ ո՞վ է հաղորդում (who says), ի՞նչ է հաղորդում (what says), ո՞ւմ է հաղորդում (whom), ի՞նչ խողովակներով (what channels) և ի՞նչ արդյունավետությամբ (what effects): Այս հարցադրումների հիման վրա էլ ամերիկացի գիտնականը կառուցում է հաղորդակցության վերլուծական մի մոդել, որի կառուցվածքային տարրերից յուրաքանչյուրը պատասխանում է վերոնշյալ հարցադրումներից մեկին: Հ.Լասսուելը հետագայում ավելի կատարելագործեց իր մոդելը՝ ավելացնելով այնպիսի հարցեր, ինչպիսիք են՝ ո՞վ, ի՞նչ նպատակներով, ի՞նչ իրավիճակում, ի՞նչ ռազմավարությամբ, ի՞նչ լսարանի համար և ի՞նչ արդյունավետությամբ¹³:

Բովանդակային առումով լասսուելյան մոդելին բավական նման է նաև Կ. Շենոնի և Ու. Ուիվերի առաջարկած հաղորդակցության կառուցակարգը, որը նույնպես բաղկացած է գծային հաղորդականությամբ տեղակայված հինգ բաղադրիչներից՝ 1. տեղեկատվության աղբյուր, 2. հաղորդիչ, 3. փոխանցման ալիք, 4. ընդունիչ, 5. նշանակման վայր¹⁴: Այս մոդելի հիմնական «նորարարությունը» այն էր, որ ամերիկյան հեղինակները առանձնացնում էին մոդելը գործառելու ևս երկու՝ տեղեկատվա-

¹¹ Տե՛ս *Дойч К.*, նշվ. աշխ., էջ 12:

¹² Տե՛ս *Lasswell H.*, նշվ. աշխ.:

¹³ Ավելի մանրամասն տե՛ս *Lasswell H.* The Uses of Content Analysis Data in Studying Social Change // Science and Culture. 1967, Vol. 33, № 4:

¹⁴ Տե՛ս «Модели СМК: модель Шенона-Уивера» // [www.http://vocabulary.ru/dictionary/1095/word/modeli-smk-model-shenona-uivera]:

կան «ադմուկի» և տեղեկատվության «ավելցուկի» գործոնները¹⁵: Առաջինի օգնությամբ հիմնականում բացատրվում էին տեղեկատվության փոխանցման ընթացքում առաջացած շեղումները, իսկ երկրորդի օգնությամբ փորձ էր արվում կանխելու հաղորդակցության անհաջողությունները տեղեկատվության պարբերաբար կրկնելու միջոցով:

Այսպիսով, եթե ընդհանրացնելու լինենք գծային հաղորդակցական մոդելները, ապա կարող ենք առանձնացնել հետևյալ առանձնահատկությունները.

1. գծային հաղորդակցության մոդելներն ունեն հստակ ընդգծված միակողմանի ուղղվածություն՝ հաղորդագրություն ուղարկողից (կոմունիկատոր) դեպի հաղորդագրություն ստացողը (կոմունիկանտ). դա ենթադրում է հաղորդագրությունների ուղարկում միասնական կենտրոնից դեպի հանրային մեծ լսարան:

2. Որպես կանոն՝ հաղորդակցությունը գծային մոդելները դիտում են որպես սուբյեկտ-օբյեկտ փոխհարաբերությունների համակարգ, որի ընթացքում հաղորդակցական շղթայի մասնակիցների միջև ձևավորվում են անհամաչափ փոխհարաբերություններ:

3. Դրանք հիմնականում մեխանիստական բնույթի են և այդ մեխանիստական մոտեցման պարզ արտացոլումն են քաղաքական հաղորդակցման համատեքստում:

4. Հաղորդակցության գծային մոդելների մենախոսային բնույթը էապես սահմանափակում է քաղաքական հաղորդակցման արդյունավետությունը:

5. Իշխանության հիերարխիկ ու խիստ ուղղահայաց կառուցակարգի դեպքում առավել հաճախ են կիրառվում հաղորդակցման գծային, մենախոսային մոդելները, որոնք լիովին տեղավորվում են իշխանության հաղորդակցական ռազմավարության նախընտրած տրամաբանության մեջ:

6. Ընդհանուր առմամբ այս մոդելներում թույլ է արտահայտված կամ իսպառ բացակայում է հետադարձ կապի սկզբունքը, որը գործնական կիրառելիության ու արդյունավետ քաղաքական հաղորդակցման հաստատման տեսանկյունից խոցելի է դարձնում հաղորդակցման գծային կառուցակարգը:

Վերոնշյալ բացը լրացնելուն են ուղղված քաղաքական հաղորդակցման ոչ գծային մոդելները, որոնց տեսական մշակումներն ու քաղաքական պրակտիկայում ակտիվ ներդրման փորձերը սկսվեցին XX դարի 60-ականներից: Բանն այն է, որ մինչ այդ գծային հաղորդակցմանը բնորոշ քաղաքական հաղորդակցման իմպերատիվ-խթանիչ բնույթը լիովին համապատասխանում էր տվյալ ժամանակաշրջանի քաղաքական իրողություններին, երբ զանգվածային հաղորդակցման միջոց-

¹⁵ Տե՛ս նույն տեղը:

ներն ու տեխնոլոգիաները նոր էին մուտք գործել հասարակություն, ու մարդիկ այդ փուլում ավելի շատ հանդես էին գալիս տեղեկատվական-հաղորդակցական հոսքերի ակտիվ սպառողների դերում: Սակայն հետագայում հասարակության քաղաքական կյանքում սկսում են կարևոր դեր կատարել քաղաքական հաղորդակցման ինտերակտիվ, երկխոսությանին մոդելները, որոնք շահեկանորեն տարբերվում են գծային, մենախոսային հաղորդակցման կառուցակարգերից:

Այդ տեսակետից Ու. Շրամը առաջիններից մեկը սկսեց ուշադրությունը կենտրոնացնել հետադարձ կապի սկզբունքի վրա ու կարևորել հաղորդակցության գործընթացը հենց այդ տեսանկյունից¹⁶: Քննադատելով գծային հաղորդակցման մոդելների միակողմանիությունը ու հաղորդակցության գործընթացի մասնակիցների միջև հստակ դերաբաժանումը՝ նա գտնում է, որ «նման մոտեցումները ձևավորում են սխալ պատկերացումներ այն մասին, որ հաղորդակցական գործընթացն ինչ-որ տեղ սկսվում ու ինչ-որ տեղ վերջանում է: Իրականում այն անվերջ է: Հսկայածավալ տեղեկատվական անվերջանալի հոսքերի կառավարման ու վերահասցեագրման գործում մեզնից յուրաքանչյուրը յուրատեսակ վերաբաշխիչ կենտրոն է»¹⁷: Այն, որ հաղորդակցման գործընթացը անվերջանալի շրջապտույտի տեսք ունի, որտեղ անընդհատ տեղի են ունենում դերային փոխատեղումներ, շատ կարևոր դիտարկում է, սակայն, ինչպես նշում է ռուս հեղինակներից Մ. Գրաչովը, Շրամի հաղորդակցական մոդելում մի փոքր չափազանցված է հաղորդակցության համաչափությունը: Սա հատկապես նկատելի է, երբ խոսքը քաղաքական հաղորդակցման մասին է, թեև ն՝ հաղորդագրություն ուղարկողը, ն՝ ստացողը, կամ, այլ կերպ ասած, «կառավարողներն» ու «կառավարվողները» կատարում են միևնույն գործողությունները հաղորդագրության վերձանման, մեկնաբանման ու կողմավորման տեսքով (այդ առումով համաչափությունն իսկապես առկա է), այնուամենայնիվ շատ դեպքերում առկա է հակառակ պատկերը՝ քաղաքական հաղորդակցության սուբյեկտների անհավասարությունն ու տեղեկատվական-հաղորդակցական հոսքերի անհամաչափությունը¹⁸ :

Մ. Դոֆլերը նույնպես կարևորում է հետադարձ կապի սկզբունքը, որը թույլ է տալիս նվազեցնել տեղեկատվական աղմուկի հետևանքով առաջացած շեղումներն ու հետադարձ կապի հանգույցի շնորհիվ վերականգնել նախնական ու վերձանված հաղորդագրությունների բովանդակային համապատասխանությունը¹⁹: Այսպես օրինակ՝ հաղորդագրությո-

¹⁶ Տե՛ս **Schramm W.** How Communication Works. // Process and Effects of Mass Communication. / Ed.: W. Schramm. – Urbana: University of Illinois Press, 1954.

¹⁷ Նույն տեղում, էջ 58:

¹⁸ Տե՛ս **Грачев М.** Политическая коммуникация: теоретические концепции, модели, векторы развития. М., 2004, էջ 123:

¹⁹ Տե՛ս նույն տեղը, էջ 123-124:

յուն ուղարկողը հաղորդագրության տեսքով ձևակերպում է որոշակի իմաստային նշանակություն, որն արդեն հաղորդիչում վերածվում է տեղեկատվության, հաղորդակցական խողովակներով հասնում է ընդունիչին, որտեղ վերծանվելով դառնում է հաղորդագրություն և հասցեատիրոջ համար ձեռք բերում իմաստային որոշակի նշանակություն: Շատ հնարավոր է, որ հաղորդակցական նման գործընթացում ուղարկված ու տեղ հասած, վերծանված հաղորդագրությունների իմաստային նշանակությունները չհամընկնեն: Մինչդեռ հետադարձ կապի խողովակների առկայության դեպքում հնարավորություն է ստեղծվում ապահովելու հաղորդակցության հակադարձ շրջապատույտ բովանդակային վերջնական համապատասխանության հասնելու համար: Սակայն այս դեպքում իրավամբ հարց է ծագում՝ արդյո՞ք նման մեխանիզմով գործող հետադարձ կապի սկզբունքը կարող է հաղորդակցության սուբյեկտների միջև ապահովել երկխոսության փոխհարաբերությունների հաստատում, թե՞ սա ավելի շատ նման է հաղորդակցության նույն գծային, մեխանիստական ընկալմանը: Չէ՞ որ, ինչպես Մ. Կաստելյան է դիպուկ բնորոշում, հնարավոր է նաև հետադարձ կապի համակարգ ծուռ հայելիների միջև²⁰: Այս առումով դոֆլեյրյան «հետադարձ կապի հանգույցը» կարծես թե նույն գծային հաղորդակցման շարունակությունն է, մանավանդ որ հաղորդակցության սուբյեկտների իրականացրած գործառույթների տեսանկյունից դրանք հստակ տարանջատվում են. հաղորդագրություն ուղարկողը ձևակերպում է «իմաստային նշանակությունը», իսկ ստացողը՝ վերծանում այն:

Հետևաբար, եթե գծային կամ մենախոսային հաղորդակցության մոդելներում բացակայում է հետադարձ կապի մեխանիզմը, կամ գործում է վերոնշյալ իմաստով, դա դեռ չի նշանակում, որ դրա առկայության պարագայում մենք գործ ունենք երկխոսության հաղորդակցության հարացույցի հետ: Բանն այն է, որ երկխոսության հաղորդակցության համակարգում հետադարձ կապի սկզբունքը ձեռք է բերում նոր որակ ու բովանդակություն, որի դրսևորման առանձնահատկությունները լավագույնս պարզաբանելու համար Վ. Պոցելյուևը, օրինակ, հետադարձ կապի սկզբունքը դիտարկում է նոր կատեգորիայի՝ անդրադարձ (ռեֆլեքսիվ) դերային փոխանակման համատեքստում, առանց որի հաղորդակցության սուբյեկտների միջև տեղեկատվական փոխանակությունը դառնում է ուղղակի մեքենայական²¹: Դեռ ավելին, ռուս հեղինակի կարծիքով, անդրադարձ կապն ընկած է մարդկային յուրաքանչյուր հաղորդակցության հիմքում, այն ուրիշի դերի մեջ մտնելու մարդու ընդունակությունն է²²: Քաղաքական հաղորդակցման տեսական տարբեր

²⁰ Տե՛ս **Кастельс М.** Информационная эпоха: экономика, общество и культура // www.gumer.info/bibliotek_Buks/Polit/kastel/index.php:

²¹ Տե՛ս **Поцелуев С.** Диалог и квазидиалог в коммуникативных теориях демократии. Ростов-на-Дону, 2010, էջ 29:

²² Տե՛ս նույն տեղը, էջ 35:

մոդելների միջև առկա հայեցակարգային ծայրահեղությունները հաշվի առնելով՝ նա քաղաքական հաղորդակցումը սահմանում է որպես իշխանական շահեր կրողների միջև իրականացվող խորհրդանշական (սիմվոլիկ) փոխանակման փորձ²³: Ընդ որում, այդ փորձը կարող է լինել ինչպես բացասական, այնպես էլ դրական. առաջին դեպքում հաղորդակցությունը կտրվում է (օրինակ՝ վերածվում է ֆիզիկական բռնության), երկրորդ դեպքում հաղորդակցության սուբյեկտների միջև ձևավորվում է փոխըմբռնում²⁴:

Ըստ այդմ, հարկ է նշել, որ խորհրդանշական փոխազդեցության (սիմվոլիկ ինտերակցիոնիզմ) հարացույցը ժամանակակից քաղաքական կոնֆլիկտաբանության, ինչու չէ, նաև քաղաքական երկխոսութաբանության մեթոդաբանական զինանոցում կարևոր տեղ է զբաղեցնում: Այս հարացույցի արմատները գալիս են սոցիալական փոխգործակցության տեսությունից, որի ձևավորման գործում մեծ դեր է ունեցել Ջ. Միդի²⁵ տեսական ժառանգությունը: Սոցիալական փոխգործակցության հիմնական առանձնահատկությունն այն է, որ սոցիալական վարքագծի ուսումնասիրման մեթոդաբանության մեջ հաշվի են առնվում ինչպես մարդկային փոխհարաբերությունների արտաքին դրսևորումները, այնպես էլ մարդու ներաշխարհը, որտեղ մեծ նշանակություն է տրվում լեզվական խորհրդանիշերին (սիմվոլիկային)²⁶: Խորհրդանշական փոխազդեցության ելակետային դրույթներից է այն, որ գիտակցված փոխազդեցության կամ երկխոսության ընթացքում մարդիկ մեկնաբանում են միմյանց գործողություններն ու դրանց արձագանքում են համարժեքորեն²⁷: Այս համատեքստում մարդկանց փոխազդեցությունները անընդհատ երկխոսություն են, որի ընթացքում մարդիկ դիտարկում ու իմաստավորում են մեկը մյուսի մտադրությունները և համապատասխան արձագանքում դրանց²⁸:

Այսպիսով, կարելի է եզրակացնել, որ հետադարձ կապի սկզբունքը երկխոսության քաղաքական հաղորդակցմանն անցնելու անհրաժեշտ, բայց ոչ բավարար պայման է: Այն առնվազն պետք է գործի անդրադարձ դերային փոխանակման տիրույթում՝ ապահովելով ոչ միայն հաղորդակցության սուբյեկտների միջև հետադարձ կապ, այլև մեկը մյուսի դերում հանդես գալու և դիմացինի տեսանկյունից խնդիրների մոտենալու գործառության կարողություն: Բանակցությունների տեսության մեջ հայտնի էմպատիայի երևույթը, ըստ էության, որոշակի իմաստով իրենից ներկայացնում է հենց անդրադարձ դերային փոխանակման օրինակ:

²³ Տե՛ս նույն տեղը:

²⁴ Տե՛ս նույն տեղը:

²⁵ Տե՛ս **Мид Дж.** Избранное: Сб. переводов // "Теория и история социологии". М., 2009:

²⁶ Տե՛ս **Козырев Г.** Политическая конфликтология. М., 2008, էջ 11:

²⁷ Տե՛ս նույն տեղը:

²⁸ Տե՛ս **Смелзер Н.** Социология. М., 1994 // www.rudocs.exdat.com/docs/index-160128:

Սոցիալական փոխազդեցության տեսության դիրքերից երկխոսությանին հաղորդակցության էութենական բնութագրիչների բացահայտման գործում մեծ ավանդ ունի գերմանացի գիտնական Յու. Հաբերմասը, որի «հաղորդակցական գործողություն» հայեցակարգը իրավամբ կարելի է համարել երկխոսությանին քաղաքական հաղորդակցման վառ օրինակ:

Այդպիսի հետևության կարելի է հանգել՝ ըստ բուն հաղորդակցական գործողության հարերմասյան սահմանման. «Հաղորդակցական գործողությունը խոսելու և գործելու ունակ առնվազն երկու սուբյեկտների փոխազդեցություն է, որոնք վերբալ և ոչ վերբալ միջոցներով միմյանց հետ միջանձնային հարաբերություններ են հաստատում»²⁹: Ընդ որում, հաղորդակցության սուբյեկտներն առաջնորդվում են գործողության իրավիճակի, դրա վերաբերյալ իրենց մտադրությունների փոխհամաձայնեցված համակարգման ու փոխըմբռնման նպատակադրությամբ³⁰: Ակնհայտ է, որ հաղորդակցական գործողության նման ընկալման պարագայում բացահայտվում է երկխոսությանին հաղորդակցման հաջորդ էական հատկանիշը՝ փոխըմբռնման գործոնը:

Փոխըմբռնումը ոչ միայն երկխոսությանին քաղաքական հաղորդակցման կարևոր բնութագրիչներից է, այլ նաև երկխոսության վերջնանպատակներից մեկը, քանի որ միայն այդ դեպքում հաղորդակցական գործընթացի մասնակիցներից կարելի է ակնկալել երկխոսության գործընթացի տրամաբանությունից բխող հաջորդ քայլը՝ հիմնահարցերի համատեղ քննարկման ու լուծման պատրաստակամությունը: Քաղաքական հաղորդակցման արդի ոլորտներից փոխըմբռնման գործոնը հատկապես կարևորվում է PR և GR կապերի արդյունավետ կազմակերպման համատեքստում: Այս ուղղությամբ հետազոտությունները մեծ թափ ստացան հատկապես XX դարավերջին ու XXI դարի առաջին տասնամյակում՝ հումանիտար գիտելիքի ձեռքբերման բնագավառում խորհրդանշելով յուրօրինակ «երկխոսությանին շրջադարձ»: Պետության ու հասարակայնության հետ կապերի երկխոսությանին տեխնոլոգիաների մշակման գործում իրենց ուրույն ավանդն ունեն այնպիսի հետազոտողներ, ինչպիսիք են Ռ. Պիրսոնը³¹, Ջ. Գրյունիզն ու Թ. Հանթը³², Կ.Բոցանը³³, Ռ. Բուրկարտը³⁴, Մ. Քենթն ու Մ. Թեյլորը³⁵ և այլք:

²⁹ **Хабермас Ю.** Отношения к миру и рациональные аспекты действия в четырех социологических понятиях действия // "Социологическое обозрение". Т. 7. 2008, № 1, с. 11.

³⁰ Տե՛ս նույն տեղը:

³¹ Տե՛ս **Pearson R.** Beyond Ethical Relativism in Public Relations: Coorientation, Rules, and the Idea of Communication Symmetry // Journal of Public Relations Research. 1989, vol. 1:

³² Տե՛ս **Grunig J., Hunt T.** Managing Public Relations. N.Y., 1984:

³³ Տե՛ս **Botan C.** Ethics in Strategic Communication Campaigns: the Case for a New Approach to Communication with the Public// Journal of Business Communication. 1997/33:

³⁴ Տե՛ս **Зайцев А. Р.** Буркарт: PR диалог и консенсус-ориентированные связи с общественностью // "Общество: политика, экономика, право". 2013/4, էջ 28-31:

³⁵ Տե՛ս **Kent M., Taylor M.** Toward a dialogic theory of public relations // Public Relations Review, 2002, vol.28, № 1, էջ 21-37:

Այս հեղինակների մեծ մասը, առաջնորդվելով Հաբերմասի «հաղորդակցական գործողության» ու «դիսկուրսի էթիկայի» հարացույցների հիմքում ընկած գաղափարներով՝ տարածում և զարգացնում են դրանք արդեն PR և GR հաղորդակցության համատեքստում: Մասնավորապես, Ռ. Պիրսոնը հաբերմասյան դիսկուրսի էթիկայի հիմնատարերը տարածում է PR հաղորդակցությունների վրա՝ նշելով, որ հասարակայնության հետ կապերի էթիկան սերտորեն առնչվում է երկխոսության գաղափարի հետ: Այդ առումով նա առաջիններից էր, ով PR հաղորդակցության համատեքստում սկսեց ուսումնասիրել երկխոսությանին հաղորդակցման տեխնոլոգիաները՝ պնդելով, որ հասարակայնության հետ կապերի հիմքում ընկած են հաղորդակցության համակարգերի կառավարման տեխնոլոգիաները, որոնք, իրենց հերթին, պետք է բխեն «երկխոսությանին ստանդարտից», այսինքն՝ հենվեն երկխոսության գաղափարի վրա³⁶: Ընդհանրապես պետք է նշել, որ PR-ի և GR-ի ժամանակակից սահմանումներում նույնպես նկատվում է հաղորդակցության վերոնշյալ մոդելների ուղղակի կապը երկխոսության հիմնախնդրի հետ: Դեռ ավելին, PR-ն ու GR-ը սահմանվում են որպես կազմակերպություն-հասարակայնություն, կազմակերպություն-պետություն ձևաչափերում միմյանց նկատմամբ փոխադարձ վստահության ամրապնդման ու փոխշահավետ արդյունքներ հետապնդող մշտական երկխոսության գործընթաց³⁷:

PR հաղորդակցման երկխոսությանին տեխնոլոգիաների կատարելագործման ուղղությամբ մեծ ներդրում ունեն նաև ամերիկացի գիտնականներ Ջ. Գրյունիգն ու Թ. Հանթը, ովքեր առաջ են քաշում հասարակայնության հետ կապերի երկկողմանի համաչափ երկխոսությանին մոդելը³⁸: Ջ. Գրյունիգը, դրանից բացի, առանձնացնում է նաև հասարակայնության հետ կապերի աճպարարական (մանիպուլյատիվ), տեղեկատվական ու երկկողմանի անհամաչափ երկխոսությանին մոդելները: Սրանց մանրամասն նկարագրությունը տրված է 2002թ. «Գերազանց PR ու արդյունավետ կազմակերպություններ» համահեղինակությամբ տպագրված աշխատությունում³⁹: Նշենք միայն, որ PR հաղորդակցման մանիպուլյատիվ, տեղեկատվական ու երկկողմանի անհամաչափ երկխոսությանին ձևերը լիովին տեղավորվում են գծային-մենախոսային հաղորդակցման մոդելների գործառության տրամաբանության մեջ: Նույնիսկ երկկողմանի անհամաչափ երկխոսությանին մոդելում, որն առանձ-

³⁶ Ավելի մանրամասն տե՛ս **Pearson R.** Beyond Ethical Relativism in Public Relations: Coorientation, Rules, and the Idea of Communication Symmetry // *Journal of Public Relations Research*. 1989, vol. 1, № 1, էջ 67-86:

³⁷ Տե՛ս «GR связи с государством: теория, практика и механизмы взаимодействия бизнеса и гражданского общества с государством». М., 2012, էջ 49:

³⁸ Տե՛ս **Grunig J., Hunt T.**, նշվ. աշխ.:

³⁹ Տե՛ս **Grunig L., Grunig J., Dozier D.** Excellent Public Relations and Effective Organizations. Mahwah, 2002:

նացնում է Ջ. Գրյունիգը, մեր կարծիքով, «երկխոսության» բառը կարելի է խիստ հարաբերականորեն օգտագործել, քանի որ, այնուամենայնիվ, հաղորդակցության նման գործընթացը դիտարկվում է սուբյեկտ-օբյեկտ փոխհարաբերությունների հարթությունում: Վերոնշյալ հիմնահարցն ուսումնասիրող ռուս հետազոտողներից Ա. Ջայցը, դիտարկելով Ջ. Գրյունիգի առաջ քաշած մոդելը, նշում է, որ երկկողմանի անհամաչափ երկխոսության մոդելն առանձնանում է նրանով, որ թույլ է տալիս պարզել, թե որ տեղեկատվությունն է դրական արձագանք գտնում հասարակայնության կողմից: «Հենց այդ առումով հաղորդակցական պրակտիկան դառնում է երկկողմանի, հետադարձ կապի մեխանիզմի առկայությամբ, այսինքն՝ երկխոսության»⁴⁰, - եզրակացնում է հեղինակը: Ստացվում է, որ հաղորդակցության երկխոսության բնույթը բխեցվում է հետադարձ կապի սկզբունքից, մինչդեռ նախորդիվ, քննության առնելով հետադարձ կապի հանգույցի գործառնությունը, մենք պարզեցինք, որ այն կարող է դրսևորվել նաև գծային, մեխանիստական հաղորդակցման համակարգում, ինչը դեռևս չի խոսում փոխհարաբերությունների երկխոսության բնույթի մասին: Իհարկե, պետք է ընդունել, որ այս մոդելում հասցեատերը տեղեկատվության միայն սպառող չէ, այլ օժտված է արձագանքելու որոշ հնարավորություններով: Սակայն, ինչպես նշում է Դ. Հավրան, երկկողմանի անհամաչափ հաղորդակցման նպատակը լսարանի կառավարումն է, ու այդ իմաստով այն կրում է սուբյեկտ-օբյեկտային բնույթ: Մի կողմից տեղեկատվություն ստացողը լրիվ պասիվ չէ ու ձեռք է բերում, թեկուզ և սահմանափակ, սուբյեկտի բնորոշ հատկանիշներ, սակայն, մյուս կողմից՝ նրան դժվար է համարել դիսկուրսի լիարժեք դերակատար, ու նա շարունակում է մնալ որպես օբյեկտ՝ ազդեցության որոշակի հնարավորություններով⁴¹:

Իսկ ահա Ջ. Գրյունիգի առաջարկած հաղորդակցական չորրորդ մոդելը լիովին տեղավորվում է դասական երկխոսության հաղորդակցության տրամաբանության մեջ: Ըստ ամերիկյան հեղինակի համաչափ երկխոսության հաղորդակցությունը պատկանում է փոխազդեցության այն տարատեսակին, որի դեպքում հաղորդակցության մասնակիցներից յուրաքանչյուրը հանդես է գալիս լիիրավ սուբյեկտի դերում՝ հաջորդաբար իրականացնելով տեղեկատվության աղբյուրի ու ստացողի դերերը⁴²: Նման համաչափ տեղեկատվական փոխանակումը լիովին համապատասխանում է իսկական երկխոսության իրական բնույթին, որը, Ջ. Գրյունիգի կարծիքով, ձևավորվել է կորպորատիվ Ամերիկայում դեռևս 1970-ական թվականներին: Փաստորեն, հասարակայնության հետ կապերի համաչափ մոդելը երկխոսության, քննար-

⁴⁰ Зайцев А. Диалогическая модель связей с общественностью: возникновение, состояние, перспективы // "Теория политики, экономики и управления". М., 2013, с. 8.

⁴¹ Ст'ю Гавра Д. Основы теории коммуникации. СПб., 2011, էջ 283:

⁴² Ст'ю Grunig L., Grunig J., Dozier D., նշվ. աշխ., էջ 48:

կումների ու դիսկուրսի բաց հարթակ է, որը հնարավոր է հիմնականում բաց համակարգերում: Այս կարծիքին են մասնավորապես հանգել PR ոլորտի այնպիսի մասնագետներ, ինչպիսիք են Ս. Կատլիպը, Ա. Սենտերը և Գ. Բրումը⁴³: Իսկ «փակ համակարգերը» (այդ թվում և իշխանական) գերազանցապես օգտագործում են հաղորդակցության միակողմանի մոդելները և հիմնական ջանքերն ուղղում են հասարակական գիտակցության փոփոխությանը միտված քարոզչության իրականացմանը, միաժամանակ պահպանելով սեփական ավտարկիան, ռիզիկոյնությունն ու չարձագանքելով շրջակա սոցիալական միջավայրի փոփոխություններին⁴⁴: PR գործունեության նման մոդելը քննադատում էր մասնավորապես Ջ. Գրյունիգը՝ «փակ համակարգերում» գործող միակողմանի հաղորդակցությանը նախապատվություն տվող PR մասնագետներին անվանելով «արհեստավորներ», իսկ համաչափ երկխոսությանին հաղորդակցության մոդելը կիրառողներին՝ հասարակայնության հետ կապերի իրական արհեստավարժներ⁴⁵: PR ոլորտի ամերիկյան մեկ այլ հայտնի մասնագետ Կ. Բոցանը նույնպես կարծում է, որ հասարակայնության հետ կապերի ավանդական մոտեցումները հանրությանը հատկացնում են երկրորդական դերակատարում, այն դեպքում, երբ երկխոսությանին հաղորդակցության մոդելների դեպքում հանրությունը «բարձրացվում է» կազմակերպության հետ հաղորդակցության իրավահավասար մակարդակի⁴⁶: Կ. Բոցանը նույնպես հասարակայնության հետ կապերի երկխոսությանին հաղորդակցման կողմնակից շատ մասնագետների նման PR հաղորդակցությունը դիտում է ոչ թե որպես մանիպուլյատիվ տեխնոլոգիաների ամբողջություն, որն ուղղված է հանրային կարծիքի վրա քարոզչական ազդեցության ուժեղացմանը, այլ որպես կազմակերպության ու հասարակության միջև երկկողմ համաչափ արդյունավետ հաղորդակցություն իրականացնելու գործընթաց⁴⁷: Այդ մոտեցումները նա զարգացնում է իր համաստեղ-ձագործության (co-creational), կամ, ինչպես Ա. Ջայցնն է դիպուկ բնորոշում՝ ստեղծագործական փոխազդեցության⁴⁸ տեսության շրջանակներում: Կ. Բոցանի տեսությունը մեծ տարածում ունի հատկապես մարքեթինգային հաղորդակցության ոլորտում, որտեղ co-creation-ը առաջատար ռազմավարություններից մեկն է: Այս դեպքում շուկան դիտվում է որպես գլոբալ մեծ ֆորում, որտեղ հանդիպում են արտադրողները, ծառայություններ մատուցողներն ու սպառողները: Ընդ որում,

⁴³ Տե՛ս Катлип С., Сентер А., Брум Г. Паблик релейшнз. Теория и практика. М., 2001, էջ 627:

⁴⁴ Տե՛ս նույն տեղը:

⁴⁵ Տե՛ս Grunig J., Dozier D., նշվ. աշխ., էջ 51:

⁴⁶ Տե՛ս Botan C. Ethics in Strategic Communication Campaigns: the Case for a New Approach to Communication with the Public// Journal of Business Communication. 1997/33, էջ 196:

⁴⁷ Տե՛ս նույն տեղը, էջ 200:

⁴⁸ Տե՛ս Зайцев А., նշվ. աշխ., էջ 12:

սպառողներն արդեն ոչ թե ապրանքների ու ծառայությունների սուկ կրավորական սպառողներ են, այլ ակտիվորեն մասնակցում են այդ նույն ծառայությունների ու ապրանքների ստեղծման գործընթացին, այսինքն՝ համաստեղծագործում են: Քաղաքական PR հաղորդակցության համատեքստում co-creational տեխնոլոգիաները լայնորեն կիրառվում են քաղաքական տարբեր կուսակցությունների կողմից իրենց ծրագրերն ու նախընտրական պլատֆորմները կազմելիս՝ հանրության լայն շերտերին մասնակից դարձնելով այդ գործընթացին:

Երկխոսության PR հաղորդակցման արդյունավետ պլանավորման ու կազմակերպման համատեքստում առանձնահատուկ տեխնոլոգիա է առաջ քաշում ավստրիացի գիտնական Ռ. Բուրկարտը, իր՝ համաձայնությանն ուղղված հասարակայնության հետ կապերի (Consensus Oriented Public Relations (COPR)) մոդելով⁴⁹: Այն հիմնականում կառուցված է Հաբերմասի հաղորդակցական գործողության տեսության վրա և նպատակ է հետապնդում համակարգելու, տարբերակելու ու վերլուծելու հասարակական համապատասխան պրակտիկաներում առկա հաղորդակցական պահանջները: Ռ. Բուրկարտն իրավացիորեն առաջ է քաշում այն թեզը, որ հանրային կառավարման ոլորտը միշտ գտնվում է քննադատության թիրախում: Հասարակայնության տարբեր խմբեր ու ներկայացուցիչներ միշտ կասկածամտորեն են վերաբերվում իշխանության կողմից տրված տեղեկատվության իսկությունը, հատկապես երբ այն վերաբերում է վիճահարույց հարցերին ու քաղաքական տարբեր գործընթացների այլընտրանքային մեկնաբանություններին: Այդ առումով COPR-ի հայեցակարգը դառնում է կոնֆլիկտի մեծ հավանականությամբ իրավիճակներում հասարակայնության հետ կապերի պլանավորում ու գնահատում, երբ կազմակերպությունը անհրաժեշտություն է զգում հանրությանը ներկայացնել սեփական շահերի ու գաղափարների տարածման օգտին խոսող համոզիչ փաստարկներ⁵⁰: Այս պարագայում առաջին պլան են մղվում բաց, անկեղծ ու հավասարի սկզբունքով հաղորդակցական շփման ունակությունները, սեփական սխալների ընդունումն ու դրանք ուղղելու վճռականությունը, կազմակերպության ու հասարակայնության միջև գործընկերային երկխոսության շնորհիվ փոխըմբռնման ու վստահության մթնոլորտի ձևավորումը: Անձամբ Ռ. Բուրկարտը կարծում է, որ COPR մեթոդոլոգիան չի կարող կանխարգելել հակամարտությունները, բայց մեծ ներուժ ունի հասարակության վստահությունը կազմակերպության նկատմամբ բարձրացնելու ճանապարհով դրանց հաճախականությունը նվազեցնելու ու փոխակերպելու գործում: Սրանից կարելի է հետևություն անել, որ COPR ռազմավարություն-

⁴⁹ Տե՛ս **Зайцев А.** Консенсус-ориентированные связи с общественностью и теория диалога // "Политика, государство и право" // <http://politika.snauka.ru/2013/07/886>:

⁵⁰ Տե՛ս նույն տեղը:

նը հիմնականում գործի է դրվում կոնֆլիկտի ակտիվ փուլից հետո, երբ հակասություններն ու շահերի բախումն ակնհայտ են, ու հակամարտող կողմերն արդեն անցել են կոնկրետ գործողությունների: Այդ իսկ պատճառով Ռ. Բուրկարտը խնդիր է դնում հաղորդակցական այդ մոդելի միջոցով ուղղակի նվազեցնել կամ փոխակերպել հակամարտության ընթացքը: Ինչ խոսք, ընդունված տեսակետ է, որ կոնֆլիկտները մարդկային կենսագործունեության անքակտելի մասն են, որ անկոնֆլիկտ հասարակություններ չեն լինում: Մակայն դա չի նշանակում, որ չպետք է լուրջ ուշադրություն դարձնել կոնֆլիկտների կանխարգելմանն ուղղված միջոցառումների կազմակերպմանն ու իրականացմանը: Մասնավորապես, կոնֆլիկտի երևան գալու կանխարգելիչ ներուժ կարող է ունենալ հենց երկխոսության հաղորդակցության ռազմավարությունների համատարած կիրառումը հասարակական-քաղաքական դիսկուրս պրակտիկաների համատեքստում, այդ թվում և հասարակայնության հետ կապերի ոլորտում: Ուստի Ռ. Բուրկարտի COPR-ի մոդելի, ինչպես նաև կոնֆլիկտների կանխարգելմանն ուղղված PR գործողությունների արդյունավետության բարձրացման նպատակով կարելի է առաջարկել հասարակայնության հետ կապերի երկխոսության կողմնորոշում ունեցող մոդելը (Dialogue Oriented Public Relations (DOPR)): Այս մոդելի հիմնական առանձնահատկությունը, մեր կարծիքով, այն է, որ նախևառաջ կարող է կիրառվել ոչ միայն կամ ոչ այնքան կոնֆլիկտների կարգավորման, որքան կանխարգելման նպատակով, և երկրորդ՝ DOPR-ի կանխարգելիչ արդյունավետությունը կարող է դրսևորվել որպես հասարակայնության հետ կապերի երկարաժամկետ ռազմավարություն՝ նպաստելով հասարակության մեջ երկխոսության պրակտիկաների ու քաղաքական երկխոսության մշակույթի ամրապնդմանը: Իհարկե, վերջնական համաձայնություններին միտված հասարակայնության հետ կապերի (COPR) ռազմավարություններն իդեալական են կոնֆլիկտների խաղաղ կարգավորման, կազմակերպության ու հասարակայնության միջև փոխադարձ վտահոտության ամրապնդման առումով, սակայն միշտ չէ, որ հասնում են իրենց վերջնական նպատակին: Իսկ ահա հասարակայնության հետ երկխոսության կողմնորոշում ունեցող կապերը (DOPR) ավելի շատ միտված են հասարակական-քաղաքական հնչեղություն ունեցող հարցերն ու հիմնախնդիրները անընդհատ, մշտապես գործող երկխոսության ընթացակարգեր ներառելուն: Նույնիսկ եթե DOPR-ի մոդելը չի հանգեցնում վերջնական համաձայնության, միևնույնն է, այն հնարավորություն է տալիս լսելի դարձնել սոցիալ-քաղաքական բոլոր շահագրգիռ խմբերի տեսակետները հասարակական-քաղաքական դիսկուրսի արդիական ու օրակարգային հարցերի վերաբերյալ: Այս տեսանկյունից DOPR-ը մշտապես պետք է տեղ գտնի քաղաքական իշխանության իրականացման հաղորդակցական ռազմավարությունների

շարքում, դառնա քաղաքական նորմ, ավանդույթ, և ոչ թե ծայրահեղ բացառություն:

Բանալի բառեր – երկխոսության հաղորդակցություն, գծային հաղորդակցություն, ոչ գծային հաղորդակցություն, երկխոսության կողմնորոշում ունեցող հասարակայնության հետ կապեր

ХАЧИК ГАЛСТЯН – Особенности диалоговой политической коммуникации. – В статье рассматриваются основные модели политических коммуникаций, выявляются характерные черты и функциональные особенности применения диалоговых форм коммуникации в политическом пространстве современного общества. Выделяются основные принципы диалоговых взаимоотношений в коммуникационном поле и предлагается своеобразная модель политической PR-коммуникации, ориентированная на диалог (DOPR), как наиболее эффективный механизм предотвращения политических конфликтов и налаживания долгосрочных PR-коммуникаций в современной политической системе.

Ключевые слова: диалоговая коммуникация, линейные коммуникации, нелинейные коммуникации, ориентированные на диалог PR-коммуникации

ԽԱՇԻԿ ԳԱԼՏՅԱՆ – The Peculiarities of the Dialogical Political Communication. – Within the framework of this article, the author examines the basic models of political communications, identifies the characteristics and functional features of the application of dialogue forms of communication in the political space of modern society. In particular, highlighting the basic principles of building dialogue relationships in the communication field, the author offers an original - a dialogue oriented model of political PR Communications (DOPR), as the most effective mechanism to prevent political conflicts and building long-term PR communications in the political system of modern society.

Key words: dialogue communication, linear communication, nonlinear communication, dialogue-oriented PR communications